

A DOMBÓI APÁTSÁG TÖRTÉNETE

Nagy Sándor: DOMBO — Srednjevekovna opatija i tvrđava
DOMBO — Mittelalter die Ortschaft mit Klöstern
Vojvodanski muzej — FORUM, Novi Sad 1985

Egy dicséretre méltó együttműködés eredményeként született meg Nagy Sándor a középkori Dombót bemutató munkája. Tulajdonképpen ezzel a kétnyelvű — szerbhorvát és német — kiadvánnyal a szűkebb hazánk művészet-történeti kutatásával, illetve a kutatások eredményeit megismerni vágyó nagyközönséggel szemben. Ugyanakkor a Fórum Könyvkiadó helyes kiadói politikáját is bizonyítja, hogy az egy évtizeddel korábban csak magyar nyelven megjelent DOMBO után a (KÖVEK sorozatban), ez alkalommal sem zárkózott el e jelentős középkori emlék mind szélesebb körben való megismertetése elől.

A Duna jobb partján, a Fruška gora északi részén (Újvidéktől mintegy 15 kilométernyire DNY-ra) elhelyezkedő lankákon a középkorban, pontosabban a X—XV. századig Szent György tiszteletére felszentelt bencés apátság állott. Egyes források emlegetnek egy a Boldogságos Szűzről elnevezett templomot is, amiről joggal feltételezhetjük egy női bencés kolostor létezését is a környéken. Ez utóbbival kapcsolatban semmi bizonyosat sem lehet állítani, de vannak nyomok, melyek alapján remélhetjük e második, úgynevezett ikerkolostor felfedését is.

A tatárjárás néven fennmaradt mongol betörés jelentette Európa egyik legvéresebb, ugyanakkor szellemében talán legtisztább történelmi periódusának, a népvándorlás korának lezárulását. Batu kán portyázó csapatai 1241—1242 folyamán pusztították végig a történelmi Magyarország szinte egész területét, beleértve a Balkán-félszigetet is. A pusztalások mindent elsöprő hadjárata alapjaiban rengette meg a Középkori Magyar Királyságot, ám a történelem ki-

ismerhetetlen szeszélye folytán a bukását mégsem idézte elő. A mongol örökösödési harc következtében a tatárok kivonultak a Kárpát-medencéből, maguk után hagyva a feldúlt, felégetett országot.

Ebben a kataklizmában Dombó sem kerülhette el sorsát. Mint megannyi korabeli egyházi és világi központ, az apátság is a tűz martaléka lett. Ugyanakkor azonban e történelmi esemény több szempontból is fordulópontot jelentett a dombói apátság életében, fejlődésében. Így például határként tekinthetjük az ismeretlen, azaz az írásos forrásokban nem szereplő, illetve az írott dokumentumokkal is rendelkező Dombó között. Igaz ugyan, hogy a legelső írásos emlék néhány évvel megelőzi magát a tatárjárást is, de ez mit sem változtat azon a tényen, hogy Dombó előtörténetének mintegy kétszáz évről semmilyen írásos emlék sem maradt fenn. A Dombó névvel először egy 1237-ből származó oklevélben találkozhatunk, amelyben a IV. Béla alapította béla-kúti (pétervárad) apátság felsorolása-kor, a dombói kolostort mint az apátsággal szomszédos birtokot emlegetik. A mongol seregek visszavonulását követően, elsősorban is IV. Béla közismert törvényeinek köszönhetően, hatalmas méretű újjáépítés indult meg, amely Dombót is nagyban érintette. Minden jel szerint ekkor kezdődik az apátság fénykora. Egy 1247-ből származó kútfő arról tudósít, hogy a dombói apát a pannonhalmi és a pilisi apátok társaságában a kalocsai és a pécsi egyházmegyék határainak megállapítására küldött bizottság tagja volt. Ilyen tisztséget pedig akkoriban csak igen jelentős személyiség tölthetett be! Az apátság virágzása a XV. század elejéig, azaz a tö-

rök megjelenéséig tartott. A század közepe táján elvesztette függetlenségét, sőt nemsokára, az 1460—70-es években a kolostort várrá alakították át. Tehát a kolostor katonai, de legalábbis félkatonai objektummá vált. Mintegy fél évszázad múltán, 1525-ben a törökök bevették a várfallal megerősített Dombót. Az erődítmény a törökök alatt lakott volt, majd a karlócai békét követően a békeszerződés egyik kitételének értelmében 1792-ben felrobbantották a még megmaradt falakat. A lakosság néhány kilométerre odébb, a védett hegyekbe költözött, ahol a XVII—XVIII. században felépült Rakovac falu és annak görögkeleti kolostora.

A szerző könyvének bevezetőjében elsősorban az ismeretlen Dombóról szól, azaz a tatárjárás előtti állapotokról. Felteszi a kérdést, vajon nem lehetett-e épp ezen a helyen az a bizonyos „második szerémségi püspökség”, melyről az egyes források szólnak, de nem Dombó néven nevezik azt. E kérdésre ma már kizárólag csak a régészeti feltárások eredményei adhatnak választ.

Az ásatások 1963-ban kezdődtek a ma Gradínának nevezett és egykoron római lelőhelynek hitt romterületen. Érdekes módon a II. világháború során felégetett Rakovac falu és kolostora helyett 1946—1947 folyamán felépített Újrakovác (Novi Rakovac) épp a középkori Dombó helyére került — mondhatnánk úgy is: vissza. Mivel e vidék egykoron a híres római Limesz (határvonal) szerves részét képezte, érthető, hogy római kori emlékek is szép számban előkerültek. Sőt megállapították azt is, hogy a rómaiak idején egy nagyobb épület állhatott e helyen, melynek romjait, illetve az azokból nyert anyagot felhasználták a középkorban az apátság építéskor. Ez a jelenség egyébként általános volt, hiszen mint köztudott, a Kárpát-medence területén minden korban kincsnek számított a szilárd építőanyag, még ha az romokból származott is.

Az ARCHITEKTÚRA fejezetben megismerkedhetünk a Dombón végzett régészeti ásatások eredményeivel. Habár a feltárások még korántsem számítanak befejezetteknek, ma már nagyjából körvonalazták az egykori apátság mintegy félezredes fejlődési fázisait. A római épületek romjaiból nyert vörös színű téglákat felhasználva építették meg a legkorábbinak számító román stílusú templomot. E templom a maga impozáns méreteivel (33 m hosszú, 14 m széles, falainak vastagsága 1,1 m) arra utal, hogy Dombó nagyon jelentős egyházközpont lehetett a tatárjárás megelőző egy-két évszázadban. Ez a román stílusú bazilika háromhajós, kétszárnyú épület volt, melynek közepén altemplom helyezkedett el. A hajók a keleti oldalon (ahol az oltár állott) három félköríves apszissal zárultak, míg a két négyzet alapú torony a nyugati oldalon, a két szélsőhajó végén, a bejárat két oldalán helyezkedett el. Északi fala, mely a későbbi átépítések során nem szenvedett kárt, a mai napig is fennmaradt — legalábbis részleteiben, amelyeket a XVIII. századi robbantás megkímélt. Ezzel szemben a déli falat, illetve a hozzá csatlakozó tornyot elbontották az újabb templom építése alkalmával. A bazilika belterét két oszlopsor, azaz 10 db tartóoszlop (2×5) osztotta fel. Ezek az oszlopok egyben a tetőszerkezet megtartását is szolgálták. A főhajó keleti részében helyezkedett el a valamivel megemelt oltár 4,5 m széles lépcső vezetett fel rá) és ez alatt a 6,5 m hosszú illetve 4,5 m széles, mintegy 2 m mély altemplom. Az altemplomba vezető két lépcsősor az északi és a déli mellékhajóból nyílt. A bazilika falait kívülről-belülről bevakolták, majd falfestéssel díszítették. E románkori templom esetében két építési fázist lehet megkülönböztetni. Habár magát az építés kezdetét nem lehet pontosan behatárolni, az átépítés ideje — az egyes jelenségeket figyelembe véve — a XII.

századra tehető. Az ekkortájt megújított templom minden bizonnyal 1242-ben pusztult el.

A tatárjárást követően, a felégetett román stílusú templom helyére újat építettek. Ezt a gótikus stílusban készült új templomot — a korszak hagyományait figyelembe véve — már csak egyhajósra építették. Valójában a román bazilika alapjaira építették az új templomot, azzal, hogy az északi falat valami okból nem érintették, hanem közvetlen közelében, vele párhuzamosan húztak egy új falat. A gótikus templom 34,5 m hosszú, illetve 12,5 m széles, falai vastagsága 1,2 m. A templom keleti része — az oltár mellett — egy ötszögű apszisban záródik. A gótikus épület egészen más anyagból készült mint a román stílusú épület, így a két kor építészeti elemei is nagyon jól elkülöníthetők.

Épp ezen stíluselemek behatárolásával, boncolgatásával foglalkozik a szerző könyvének SKULPTURA c. fejezetében, kibővítve ezt egy olyan fontos kérdés felvetésével, hogy tulajdonképpen kik és mikor építették Dombón a bencés apátságot. Erre a kérdésre ma még talán teljes biztonsággal nem lehet feleletet adni, de az tény, hogy a dombói ásatások során feltárt nagyszámú építészeti stíluselem, köztük is az úgynevezett palmettás díszítésű épületmaradványok motívumainak párhuzamait a honfoglaláskori magyar fémművesség díszítőelemei között találhatjuk meg. A dombói palmettás faragványok zöme a román stílus fénykorában, a XII. században készülhetett és az nem lehet vitás, hogy szoros kapcsolatban állt a keletről érkezett magyarság egyik kedvenc díszítő motívumával. Más kérdés, hogy miként vált az eredetileg fémműves dísz épületplasztikává. A szerző megpróbál erre az igen fogas kérdésre is elfogadható választ adni, miszerint a palmettás motívum egykoron jelen volt a textíliákon vagy a faépítészetben is, csak éppen a szerves anyagok elkorhad-

tak, így nyomot nem hagytak, míg a fém és a kő fennmaradtak az utókor számára. A palmettás díszítőmotívumok mellett nagyszámban fordulnak elő a szalagfonalas díszítőelemek is. Ugyanakkor már lényegesen kisebb számban, vagy csak elvétve fordulnak elő az ember- és állatábrázolások valamint a mítikus figurák megörökítései.

Figyelembe véve azt a tényt, hogy az eddigi ásatások során csak részben tárták fel a dombói épületek romjait, a jövőben minden bizonnyal épp ezeknek a díszítőelemeknek a listája fog jelentősen bővülni, ugyanakkor csiszolódni is.

A könyv zárószavában a szerző felvet egy a maga nemében rendkívül érdekes és egyben logikus kérdést is. A dombói kutatások eredményeit figyelembe véve arra a következtetésre juthatunk, hogy Szerémség területe bölcsője volt a XI. és XII. századi magyar egyházi kultúrának, hiszen a bizánci kultúrhatások a kereszténység térhódításával párhuzamosan előbb érik el a Száva—Duna közét, hogy onnan tovaterjedjenek a Középkori Magyar Királyság egész területére.

A kiadvány második részét képező német nyelvű szöveg tükkörfordítása a szerbhorvátának... Nem tartjuk magunkat hivatottnak nyelvi szempontból vizsgálni e fordítást és véleményt mondani annak pontosságáról, ám nem hagyhatjuk szó nélkül a mű német nyelvű címének igen helytelen megfogalmazását (DOMBO — Mittelalter die Ortschaft mit Klostern). Habár ebben az esetben fennállhat egy műszaki jellegű hiba, azaz a kellő korrektúra hiánya is.

Ügyszintén hiányoljuk, hogy a kiadványban kétszer is szereplő (csak más léptékű) helyszínrajz mellett nincs jelen néhány, a régészeti feltárásokat vagy nemkülönben ezek eredményeit, tehát a romokat bemutató fénykép. Ez annál is inkább hiányosságnak számít, mert a dombói ásatásoknak jó fotódokumentációja létezik a Vajdasági Múzeum-

ban. Szólnunk kell továbbá a táblákon szereplő nagyszámú részletfotóról is, melyek véleményünk szerint túlságosan is egysíkúak és nem fejezik ki mindazt, amit e rendkívüli emlék jelent szűkebb hazánk mindenkori művelődéstörténetében.

Mindezek mellett messzemenő elismerés illeti a ma már nyugdíjba vonult szerzőt, hogy vállalkozott e munka elkészítésére. Ez talán alapot ad, ugyan-

akkor kedvet is teremt az elkövetkező régész- és művészettörténész-nemzedéknek, hogy felvegye a rég eldobott kesztyűt és az eddigi rossz hagyományokat meghazudtoló új és sokkal módszere- sebb kutatásba kezdjen e méltatlanul mellőzött kultúrkinccs feltárását illetőleg.

RICZ PÉTER
Ricz Péter

SZÓLJON VÉGRE A TÖRTÉNÉSZ IS

Szekeres László: *A hunok és Attila*. Forum, Újvidék, 1985

Többszörösen is hézagpótló kötetet tett az olvasók asztalára Szekeres László *A hunok és Attila* című könyvének a megírásakor. Többszörösen, hiszen az egyetemes európai és magyar történetírás is csak helyvel-közzel foglalkozott ezzel a — kellő mennyiségű tárgyi és szellemi emlék híján — oly nehezen áttekinthető korszakkal, a népvándorlásnak ezzel a legdinamikusabb periódusával, s ezen belül pedig jószerével csak találgatások léteztek a hunokra s az európai hun birodalomra vonatkozóan. Hézagpótló tehát a könyv, ami a tudományos jellegét illeti, s értékét csak növeli — mintegy argumentálttá is teszi —, hogy gyakorló régész fogott tollat ismereteinek és tapasztalatainak megírásához. De hézagpótló e kötet népszerűsítő jellegét illetően is, hiszen minden bizonnyal vidékünkön él a legelevenebben a hármaskoporsó s a Tisza medrébe történt temetkezés legendája, melyeket tájainkon a gyerekek a népmesékkel együtt szívtak magukba. Ideje volt már kellő tudományossággal tisztázni a legendák valós hátterét is.

Szekeres László számára adott volt tehát a kihívás, amit ő a következőképpen fogalmazott meg: „A kutató szerencsés véletlennek tarthatja, hogy olyan területen él, ahol a népvándorlások egykoron lezajlottak, és hogy en-

nek a dokumentumai, régészeti leletek alakjában, földünkben meg is találhatóak. Ez a terület, ha nem is tartósan, de ideig-óráig világpolitikai események színhelye volt, éppen ezért nekünk kellene a legodaadóbban tanulmányoznunk és ismertetnünk.” (6—7. o.) S ami a könyv megírásához az utolsó lökést megadta, az az 1975-ös Zenta melléki, mákosparti mentőásatások során felszínre került egykori szarmata és hun települések leletei voltak. S ezzel immár teljességében — mi több: tárgyasult voltában is — összeállt a kérdés: „kik voltak a hunok, honnan jöttek, hová tűntek...” (6. o.)

Igazán imponáló az a tudósi magabiztosság, az a hatalmas anyagismeret, mellyel a szerző az időszámításunk előtti, ázsiai hun birodalom lényegi és jellemző vonásait megrajzolja. Korabeli kínai évkönyvekből idéz, foglalkozik Mao-tun-nak és Csáng Kien-nak a kínai császárokhoz írt levelével illetve jelentésével, ismeri a kínai történetírás idevonatkozó megállapításait. S ha eddig a laikusok számára a népvándorláskori események többnyire ötletszerűnek, olykor már-már véletlenszerűnek tűntek, Szekeres László könyvéből megtudhatja: a nomád népek életében is szigorú törvényszerűségek érvényesültek, s nem pusztán kalandvágay vezérelte őket